

Fény és árnyék

Beszélgetés Zöldi Dénes

bv. törzszászlóssal

Fény és árnyék együttállása jellemezte Zöldi Dénes bv. törzszászlós két legutóbbi útját a fővárosban. Október 23-án – Göncz Árpád köztársasági elnök távollétében – dr. Vastagh Pál igazságügy-minisztertől vehette át a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjét. Ez volt a fény napja. Néhány nap elteltével a honvédkórház főorvosa megmutatta az ötvenegy éves férfi gerincéről készült röntgenfelvételeket és csak annyit mondott: Nem tudunk magán segíteni. Zöldi Dénes előtt hirtelen elsötétült a világ...

Jellegzetes bévés betegség, vigasztalják a kollégái, hiszen közülük is többen ismerik a millió tűszúráshoz hasonló fájdalmat egy-egy mozdulatnál. A lábra is kihát a csigolyák beteg láncfűzére. Jó néhány munkatárs kénytelen idő előtt nyugdíjaztatni magát az állóképesség csökkenése miatt. Zöldi Dénest azonban becsületében bántják az ismétlődő betegállományok. Nem szereti, ha mások dolgoznak helyette.

Nosztalgikus, változó hangulatban lévő emberrel beszélgettem a kecskeméti intézetben. Félig itt van még, félig már az ismeretlen szabadságban. Betegsége és kiűntetése jó alkalom életének végiggondolására. Hányszor, de hányszor magyarázta a tévúton veszteglőknek az egyedül járható út erkölcsét, a becsület, a munka és őszinteség hármasságát. Pedig kicsoda keserűség szunnyad emlékezetében.

– Negyvennégyben születtem, anyám szerencsétlenül választott férjet. Apám

mulatós, jópofa ember volt társaságban, de annál komiszabb a családjához. Dzsentrí tempók éltek benne. Félrenevelték, elkényeztették. Két bátyját dolgoztatta az apja, őt kímélte. Elnézte jó külseje, intelligenciája, társasági sikerei büvöletében a vendég-lői kimaradásokat.

Az úri fiú már az első házasságában megbukott. Feleségét ütlegelte, a pénzt két kézzel szórta, ivott, dorbézolt. Két fia, Jani és Laci, mostohabátyáim születése nem változtatta meg féktelen természetét. Első felesége halálát követően esett a választása anyámra. Egy csodálatos erdőben laktunk Nagykovácsos határában. Apámnál rabiátusabb erdőőr nem élt a környéken. Napokra bement a városba dorbézolni, befogatta a lovakat, ihaj-csuhaj, neki a kalandnak. Súlyosbította a helyzetünket, hogy vadászfegyvere volt. Részegen azzal lövöldözött, visszaélt a hatalmával úton-útfélen. Emlekszem egy nyomorúságos családra, akik

nyúlvevő szedegetéséből, seprűkötésből tengődtek: hát nem megbüntette őket?!

Apám olyan ember volt, hogy a tulajdon lova a mellébe harapott, úgy utálta. A mellénye megvédte. Mi, fiúk, sokszor aludtunk az istállóban, a hamis ló minket elviselt, apámat nem. Jó pszichológus volt. Már mint a ló.

Amikor anyám meghallotta a közeledő puskapufogatást, máris menekültünk Felsőjárásra. A kisvasút mellett állt nagyanyám békés háza. De ott sem mertünk megmaradni. Lóháton apánk káromkodva értünk ügetett.

Az egyéves öcsikének talán kedvezett a fátum, hogy meg sem ismerte e szomorú világot. Jóízűt nevetett, a falat almát a tüdejére nyelte és meghalt, mint a mesebeli ártatlanka.

Az erdő varázslata, anyám tűrő jósága nevelt. Bekötött szemmel is tudtuk, merre a fácánfészek, hol költ ki a rigó. Aztán vége lett az idillnek.

– *Miért?*

– Apám két idősebb bátyámat elüldöztet az erdészháztól. Veszett szokásainak híre ment, felettesei menesztették, az erdőtől meg kellett válni. Egy kertes házikóba hurcolkodtunk, az erdőséltől egy kilométernyire, Tázerdőn. Innentől sorozatossá vált anyám verése. Apám eladta a lovakat, a földet, pedig a 14 hold föld biztosította volna a megélhetésünket. A jószág ára a torkán csúszott le. Már az elméje is kezdett megbomlani. Minket, gyerekeket szalmavirágok gyűjtésére ösztökélt. Ha a gyümölcsösben rajtakapott egy fürt szőlő vagy körte majszolásán, szabályszerűen elátkozott. Akkor már se gyerek, se feleség abszolút nem érdekelte. Egyszer, lehettem vagy nyolc éves, édesanyám elébem jött az iskolába. „Gyere, fiam, apád tetőpontján

van, a fejszét emelgeti rám”, fogott kézen. Szegény gyúrta a tésztát, apám nyakonvágta közben, hátulról. Később mesélte csak el: menekülésünkkor az járt az eszében, hogy a vonat elé veti magát velem együtt. Nem is fogtam fel, hogy a halál leleselkedett rám.

Az elmenekülőök Nyársapátin kötöttek ki, rokonoknál. 1952–55 között Jani bácsiéknál, a mostohatestvémmel húzták meg magukat.

– Nyolcéves koromtól anyám egyedül nevelt, saját munkaerejéből, apám egyetlen fillér gyermektartást sem adott. Anyám három órákor kelt, négykor vitte a teherautó Nagykőrös hangácsi részére gödröt ásni a facsemetéknek. Este tízre ért haza a kimerítő célgazdasági robotból. Elszegényedve, egy szekrényel, egy ággyal jöttünk el. A ruházkodásért a nyarakat végig kellett dolgoznom. Tizennyolc pár aratónak hordtam a vizet.

– *Ötvenes évek. Éhség, nyomor. Szégyellem megkérdezni, a választ tudva, éhezett-e?*

– Igen – bólint rá rezzenetlen arccal. – Esőben kellett bögre tejért őriznem a gazda tehenét, álló napon át. Szóltak a hatóságok, hogy szüntesse be.

Ötvenötben átkerültek Csemőbe. Mint-ha az erdőben laktak volna újra, gyönyörű gyümölcsös vette körül otthonukat. A mama az állami gazdaságban dolgozott napszámoként. A csemői gazdaságban került munka a kamasznak is. A mama szerette volna továbbtanulásra biztatni a fiát, de a keserves anyagi körülményeket mérlegelve a fiatalember az ezüstkalászos tanfolyamot választotta. Tizenhat évesen a gyümölcsösben látjuk, ahol fát metsz, az éppen akkor forgalomba kerülő nagy hatású permezőszereket alkalmazza. 1964-ben mező-

gazdasági technikumba iratkozik. Fél év után otthagyja az iskolapadot, képtelen munka mellett tanulni. A modern gépek nagy hatással vannak rá, levizsgázik traktorvezetésből, bevonulásáig traktoros. Nyári csúcspannában 24 órát zötykölődött a masinán. Két-háromszáz mázsa gabonát mozgattak meg: a rakodó túlterhelését képtelen elnézni, besegít. Barátai a túlhajtott fizikai munkától sorra meghalnak.

Ilyen körülmények között érthető: Zöldi Dénes felnéz az egyenruhára, a nem földiken megszokott rokonság tagjaira. A két mostohabáty ugyanis tűzoltóként könnyebben keresi a kenyerét.

Később a tűzoltó-egyenruha bévésére cserélődik előbb János, majd Ferenc bátyján. Nagykőrösön költségvetési gondok miatt felszámolták az állami tűzoltóságot, önkéntest vezettek be.

A hatvanas évek elején vagyunk. A leszerező eldönti: a büntetés-végrehajtáshoz megy dolgozni, holott sokan próbálják erről lebeszélni, a kulturálatlan, nehéz börtönviszonyokra hivatkozva.

– Hogyan történt a váltás? Elbeszélése alapján ifjúsága nem éppen rózsás körülményei szívós, szorgalmas emberré nevelték. Az ilyentől nem szívesen válnak meg a munkaadók.

– Ez történt velem is. Először, leszerezésem évében, nem volt hely a kecskeméti börtönben sem 1966-ban, sem 1967-ben. Visszamentem a gazdaságba. Majd hirtelen meghalt az egyik bévés. „Dénes, ír gyorsan önéletrajzot”, biztatott a bátyám, „nem leszel traktoros, hanem engem fogsz helyettesíteni”, ajánlotta fel ezzel egy időben a közvetlen főnököm, aki nagyon megszeretett. Arany életem lett, raktárkezelő, gépjármű-irányítási, áruszállítási feladatok kaptam. A többi fizikai munkás kollé-

gából ez ellenszenvet váltott ki, azt mondták, ez kivételezés. Mindezt nehezen viseltem el. A főnök túlzott bizalma lelkifurdalással töltött el. Tudta nélkül adtam be az önéletrajzom a büntetés-végrehajtáshoz.

– Becsapta?

– Úgy gondoltam, ha nem sikerül, miért szóljak, ha bejön, megmagyarázom. Az utóbbi történet. Rosszul esett Farkas József gépcsoport-vezetőnek, hogy máshová jelentkeztem. „Ne haragudjon”, kérleltem, „rossz szemmel nézik kedvező helyzetem. Teljes becsületességgel, részrehajlás nélkül akarok élni. Vonz az egyenruhás pálya.” Megértette. Barátságban váltunk el.

Zöldi Dénes 1968 áprilisában örként öltötte fel az egyenruhát, a 150 fős, ám akkoriban 400-450 csíkos ruhájú rabot befogadó kecskeméti börtönben. Peches volt. Öt hónapig volt őr, eközben két elítélt megszökött.

– Huszonnegy órás szolgálatrendszerben alkalmaztak – meséli. – Fegyveres örként hol a garázstetőn, bódében strázsáltam, hol a három szalagrendszerben dolgozó konfekcióüzemhez osztottak be. Harminchatan voltak egy zárkában, emeletes vaságyakon szorongtak az elítéltek. Hatvan-hetvenen vonultak egy műszakban.

– Férfiak mind?

– Igen. Kevés nőt, nyolcat-tízet gyűjtöttek be mindössze a megye területéről lopás, üzletszerű kéjelgés, kkm miatt. A konyhán foglalkoztatták őket, majd Kalocsán nyertek elhelyezést. A nők pettyesnek hívták a törzsőrmestert, viszonzásul tréfás megszólításukért. Nekem humorizálni nem volt kedvem. A legborzasztóbb konfekcióban ellenőrizni. Az első szökést nem kifogtam? Számomra a legmegdöbbentőbb a váratlan esemény bekövetkezése mellett az volt, hogy a 23 évet bévében töltött idős kollé-

gámnak is földbe gyökerezett a lába, alig tudott intézkedni. Két kisportolt fickóban feltört a szabadságvágy. Ruhapakolás közben kifigyelték, hogy a cserép alatt az eső kimosza a nádpadló szövetét. A tmk-ból jó előre kicsempészett reszelővel leszakították a tetőrészt, ott léptek meg. Kék munkaruhákat gyártottak, az se volt probléma, mi-be öltözzenek át a csíkosból.

– *Mit érzett, amikor két rabot keresett a művezető, és nem voltak sehol?*

– Olyan pánikot, mint addigi életemben soha. Öt perc telhetett el mindössze. Beszoltam az őrszobára: blokkírozzák az épületet, nehogy tovább mehessenek. Az őrpáncsnok kiszaladt az udvarra, szénézett, hogyan történhetett a szökés... A tető mindent elárult. Magasították is utána, hogy ez többé ne fordulhasson elő. Mint új őrnek, a fogam is vacogott, milyen kis dologból milyen nagy probléma lesz.

Zöldi Dénes később tudta meg, hogy a szökevényeknek az volt a tervük, ha az őr megzavarja másodpercre kidolgozott tervüket, azonnal leütik. A viszontlátás már békésen történt. Kéz-lábbilincsben, fogdán töltötték az időt. Pár nap múlva ugyanis megtalálták őket, Kiskőrös nádasaiban.

– *Találkozott velük később, Kecskemét utcáin?*

– Az egyikőjüket láttam futó pillanatra a Rákóczi úton. A másikat soha többé...

Öthónapi örködés után a fiatalembert betették a költre. Szakmai nyelven kulcsosnak nevezik, a zárkaajtót nyitó-záró, az elítéltek orvosi, nevelői, étkeztetési, levelezési problémáinak légkörében élő bévést.

– *Milyen volt ez a légkör a hatvanas évek végén?*

– A külvilágtól való totális elzártságban éltünk. A fogvatartottak havonta egy levelet írhattak, 40 sor terjedelemben. A beszé-

lőn rács mellett, az elítélt mögött álltam. Hátrattett kézzel – szólt az előírt testtartás. Ha nem magyarul beszélt az elítélt, kötelességem volt figyelmeztetni, hogy halljam, amit mond. A sötétzárkánál, a szigorú fenytéseknél még elviselhetlenebbnek tűnt a személyzetnek a széntüzelésű kályhák rendszere. Elképesztő, milyen kevés szenet adtak hónapról hónapra meghatározott mennyiségben. Egy négyszemélyes zárkának 1 kilogramm 25 deka szén jutott egy napra. A legnagyobb zárka kapott 13 kilót.

Nemcsak a zárkák lakói piszkálták őket, a kitett salakos kannák sora is érzékelte a bent füstölgő nyomorúságot. Az időnként elcsendesedő, hallgatásba boruló épület is árulkodott sok mindentről: a hátsó udvaron állt az akasztófa, jött a hóhér Pestről, pontosabban három komor, civilruhás személy érkezett.

– Három halálraítéltünk is volt – az emlékezés súlyától egyszerre elkomorul Zöldi Dénes arca –, az arrogáns, kukoricalopás-kor a mezőőrt agyonverő Tóth Jóska miatt többször kellett ellenőriznünk a zárkát. A hangnemre érzékenyek a cigányok. Ha nem foglalkoztunk velük, vagy lekezelő hangsúlyt véltek kicsengeni szavainkból, keresték, kutatták az őr bosszantásának módját. A Bocskár nevű halálraítélt – aki motorkerékpárt döntött a meggyilkolt éjjeliőrre, úgy gyújtotta fel – abszolút szemtelen volt. „Tán nagyagyút keres, nincs más dolga a felügyelő úrnak?“, förmedt rám.

1969-ben a csemői gazdaság hajdani traktorosának végig kellett néznie a felesége fejébe szúrt szöveget verő Tercsényi felakasztását. Egy Morvai Ferenc nevezetű elítélttel pedig a siralomházban kellett megosztania élete utolsó óráit.

– *A siralomházat romantika övezi. Szerencsére ma már csak a fogalom létezik. Mi*

igaz e kétes romantikából, az utolsó kívánságok teljesítéséből?

– A kijelölt szobában semmi sem volt, csak egy matrac, arra heveredhetett le a halálraítélt. Felváltva őrizte két személy. Morvai Ferenc egy német állampolgárt fojtott meg nadrágszíjjal, majd a feleségét megerőszakolta Kiskőrös soltvadkertjében. Ő például annyira nyugodt volt, hogy nekiült sakkozni. Huszonhét év körüli, cinikus ember volt. A dolog pikantériája, hogy Morvai már megjárta börtönünket, kisebb súlyú bűncselekménnyel. Elmebetegnek tette magát, zárkatársai szórakoztatására korommal kente be az arcát, az ágyak alatt bujkált. Egy évvel szabadlábra kerülése után gyilkolt. A halálraítéltek ételt nem, inkább cigarettát kértek utolsó kívánságul. Az általános tapasztalat szerint éjjel még elviselik a síralomházat, ám éjjel után megroggyannak, arcuk szabályosan megöregszik, ahogy közeledik a végzetes óra, már csak az öntartásra koncentrálnak.

A rabot előző nap a saját ruhájába öltöztették: csikosban senkit sem vezettek bitófa elé. Ott szemére került a szomorú legendájú fehér kendő. A rossz emlékekről nem szívesen beszél Zöldi Dénes. A közvéleményt ma annyira izgató halálbüntetésről mérvadó a meglátása.

– Helyeslené a halálbüntetés visszaállítását?

– Nem. Visszatartó hatásként azonban nagyobb ítéleteket el tudnék képzelni. Egy adott, többször visszatérő bűncselekmény elkövetőjére jogilag, pszichológiailag, orvosilag nagyobb figyelmet kell fordítani. Ha a kormos képpel ugrándozó Morvait például akkor pszichológus elé viszik, talán nem ránt le az árokba és nem fojt meg egy külföldit. Amiért – cserébe – elvették az ő életét is.

Két nevelő nyugdíjaztatását követően 1972-ben Zöldi Dénest főfelügyelőséggel bízták meg. Ekkor ismerkedik meg feleségével, aki a parancsnok titkárnőjének a barátnője volt. Hetvenháromban esküdtek. Az ifjú asszony is próbálkozott a börtönrel, beöltözött a földszinten női őrnék, ám az éjszakázást nem bírta. Próbaidőn belül leszerelt, s inkább a Centrum Áruház békésebb, polgári légkörét választotta munkahelyül. Két lányuk született, Bernadett és Andrea. A fiatal férjre a nehezedő pálya nagy belső próbái vártak. A főfelügyelőt 1984-ben őrparancsnoknak nevezik ki. A technika modernizálásával a hét őrnék más, de nem könnyebb a feladatköre.

– Nálunk lazítás elképzelhetetlen. Ide mindig józanul, megfontoltan kell bejönni, átgondoltan végezni a napi munkát. Több jó örkollégától kellett italozás miatt megválnom. Az állandó stresszt, a nehogy történjen már valami belső feszültségét az én korombeliek már nehezen tudják elviselni.

– Nem sértődött meg azon, hogy – főiskolája nem lévén – 1992-ben konyhavezetőnek nevezték ki?

– Nem, imádok főzni otthon is. Egyébként jól látom, hogy a személyi állománynak egyre nehezebb a dolga.

– Miért?

– Lépten-nyomon bekerülnek a személyi állományt lenéző, náluk jóval magasabb anyagi színvonalon élő személyek. Nehezen tudom lenyelni a tisztességtelen főlényt, a pökhendiséget. „Maga sehol sincs anyagilag”, mondta az őrnék egy nagyképu sikkasztó. Az újmódi bűnelkövető, a pénzbehajtó sem kellemes vendég. Amikor uj-jain tele ékszerrel dobja elénk a Marlborót távoztában: „Ezt itt hagyom maguknak, úgy sincs pénzük jobb cigarettára.” Érzékenységem szenved a társadalom gátlástá-

lanul gazdagodó, kétes elemeitől, miközben a másik oldalon tisztességes embereket éhhalál fenyeget. Nem egy hajléktalan például az orvos jelenlétében halt meg szívinfarktuszban.

– *A börtönbe jönnek meghalni?*

– Több esetben megtörtént, hogy a szabálysértés miatt behozott hajléktalannak nálunk ütött az utolsó órája. A kukákból esznek, ha pénzhez jutnak, elisszák. A legyöngült emberroncsnak szinte megváltás a börtön, valóságos szanatórium. Megmenti a hidegtől. Volt, aki büszkén járt ki a mi fedelünk alól a városba takarítani.

– *Mit tervez, hogyan képzeli a jövőt?*

Tudom, egész életében szeretett dolgozni, s

nem ismert lehetetlent. Mire ez a cikk megjelenik, már túl lesz az utolsó felülvizsgálaton...

– A lányom, Bernadett élelmiszer-diszkontjában fogok tevékenykedni, ha tudok. Hobbim nincs, kertem sincs. Imádom a feleségemmel sütő- és főzőversenyt rendezni a konyhában. Apró örömeiket talán még hoz nekem a sors, ha már e betegséggel kell élnem. Mondtam az előjárómnak: aki a büntetés-végrehajtásnál huszonöt évet eltöltött és egészségileg nem rokkant meg, az előtt megemelem a kalapom...

Pardi Anna